

Politiken och det postsekulära Sverige

Rapport 2017:1

(version 1:2)

SANKTA
KATHARINA
STIFTELSEN

Mats Svegfors

Förord

Detta är den första rapporten i en serie som S:ta Katharinastiftelsen avser att publicera. Med detta vidgar stiftelsen sin verksamhet från att ordna samtalskvällar till att genom rapporter och underlagsmaterial bidra till dialog och förståelse över gränser av olika slag i det svenska samhället. Ambitionen är att överskrida gränser såväl mellan olika religioner och livsåskådningar som mellan olika samhällsfärer.

Rapporten har arbetats fram med S:ta Katharinastiftelsen som huvudman. Men för innehållet svarar Mats Svegfors ensam. Andra personer med anknytning till stiftelsen har bidragit med synpunkter, bland dem Jenny Salaj, präst i Svenska kyrkan, docent Eskil Franck, teol dr Jan Olov Fors, präst i Västermalms församling och föreläsare vid teologiska högskolan i Stockholm samt Thomas Grahl, tidigare bl a vd för Verbumkoncernen.

En första version av rapporten lades ut på stiftelsens hemsida den 28 september 2017. Den diskuterades sedan på ett huvdnamöten i stiftelsen samma dag. Den 18 oktober var rapporten föremål för ett Katharinasamtal med deltagande av docent Susanne Wigots-Yngvesson, professor Bengt Kristensson Uggla och docent Eskil Franck. Tanken och förhoppningen är att texten ska utvecklas. Läsare av rapporten är mer än välkomna att bidra med kommentarer. I den mån sådana huvudsakligen rör utformning av texten och påpekanden av oklarheter eller felaktigheter redigeras texten och en ny version läggs ut. Kommmentarer eller invändningar i sak publicerar vi gärna på hemsidan. I avvaktan på att hemsidans interaktivitet utvecklas ber vi er maila till endera mats.svegfors@telia.com eller jan.olv.fors@svenskakyrkan.se.

Inledning

För de flesta politiker är det en självklarhet att religionen är en privatsak. Och därvidlag representerar politikerna väl sina väljare. Vi lever i ett samhälle där allt är politik, allt utom religionen. Eller rättare sagt: politiken har sin legitima plats i religionen, men inte religionen i politiken.

Så är det och så har det varit under tämligen lång tid. Men hur sekulär är den svenska sekulariseringen egentligen? Och vad kan vi förvänta oss av framtiden? Forskningen, i stort sett oberoende av disciplin, talar om att vi redan nu snarare lever i ett postsekulärt än i ett sekulärt tillstånd.

Det finns flera olika skäl att på allvar ställa frågan om hur det postsekulära tillståndet ser ut och och hur det kommer att utvecklas.

”Det här är en förvirrad tid för politikerna.”

Elisabeth Sandlund
Opinionsredaktör tidningen Dagen

Ett första och uppenbart skäl är den omfattande invandringen till Västeuropa av människor med en stark religiös övertygelse, muslimsk men också ofta kristen. Om våra västeuropeiska samhällen fortsatt ska fungera med ett ömsesidigt och respektfullt bemötande människor emellan blir det förmodligen allt svårare att bortse från religionen. I fler och fler möten människor emellan, i samhällslivet och i politiken, finns den med.

Ett andra skäl är att sekulariseringen inte är den självklara antitesen till religionen såsom vi föreställer oss. Inte minst när sekulariseringen utmanas av människor som tillhör andra kulturer väcks frågan om vad sekulariseringen av våra samhällen och vår egen kultur egentligen består i. Men det är också så att forskningen alltmer ifrågasätter själva

dikotomin religiös/sekulär. Det man skulle kunna kalla en "sekulär modernism" har under lång tid varit en del av den svenska överideologin. Men det är nog så att detta just har varit en ideologisk föreställning, ideologisk i marxistisk mening, dvs uttryck för ett falskt medvetande. Mer om detta nedan.

Ett tredje skäl, mycket mindre diskuterat, är det som skulle kunna sammanfattas under rubriken "politikens nya frågor", inte minst de som springer ur den nya kunskap som utvecklas inom "life science". Egentligen är life science ett alldeles utomordentligt uttryck. Det säger mycket precist vad det handlar om. Vetenskap, och därmed bruket av den nya kunskapen, handlar i betydande utsträckning om påverkan på själva livet.

Livsåskådningsfrågorna i vid mening har ökat i betydelse. Vi lever i en postsekulär tid där andra frågor väcks än bara de som handlar om materialistiska strävande. Det gäller inte minst klimathotet som väcker frågor om hur vi vårdar skapelsen.

Wanja Lundby-Vedin
Fd LO-ordförande, vice ordf i Kyrkostyrelsen (s)

Ett fjärde, och väl egentligen sammanfattande, skäl för oss alla att ifrågasätta föreställningen om sekulariseringen som en självklar följd av en fortgående modernisering är att en rad forskare, svenska och utländska, från olika discipliner, har övergivit föreställningen om en enkel och obeveklig sekularisering av våra västliga samhällen. En helt annan sak är sedan att det postsekulära tillståndet på intet sätt är detsamma som ett enkelt återvändande till traditionell och institutionaliserad kristendom.

Organiserad religion i Västeuropa är på tillbakagång. I allt – deltagande, medlemskap. Det finns olika strategier för samfundet att göra sig relevanta igen. Ett sätt är att delta i det samhällsliga samtalet. Man gör upprop, skriver debattartiklar, ordnar aktioner. Detta för att göra sig gällande. Om inte folket kommer till kyrkorna måste kyrkorna komma till folket. Att göra sig aktuell, att sänka trösklarna. Det gäller också Sydeuropas katolska länder.

Magnus Hagevi
Docent Linnéuniversitetet

En fundamental fråga rör naturligtvis själva begreppet "religion". Som jag återkommer till är ett av problemen att det inte är så enkelt som att skilja mellan gudstro och ateism. Dels kan ett samhälle kan mycket väl vara starkt präglad av en viss religion även om många människor har slutat "tro". Tron finns inte kvar i samma utsträckning som tidigare men väl de värden och sociala konventioner som har sprungit ur religionen. Dels är överhuvudtaget den linje som skiljer religion och kultur åt dragen i vatten. Är det rimligt att beteckna den som har en uttalad gudstro som religiös men att beteckna den som tror på "något" och som gifter sig i kyrkan, döper sina barn och begravs kyrkligt som sekulär? Denna rapport diskuterar inte bara den samhälleliga signifikansen av en tydlig gudstro hos medborgarna utan också betydelsen av en bestående respekt för den kristna traditionens värden. Öppna religiösa konflikter kan naturligtvis ställa till mycket elände i ett samhälle. Men det är framförallt värde- och kulturkonflikter som sådana som har samhällelig relevans. En huvudpunkt i den följande framställningen handlar om vikten av att vi som är bärare av det svenska samhällets traditioner förstår våra egna värden och deras rötter, dvs att det inte är så enkelt att "vi vet" medan "de andra tror".

Metod

Jag har intervjuat, eller kanske snarare samtalat med, ett 20-tal personer som är forskare/kommentatorer, samfundsföreträdare eller politiker. Gemensamt för alla är att de i sin verksamhet har ett mer eller mindre uttalat specialintresse för politik och religion/livsåskådning. När det gäller politiker är det med några undantag inte respektive partis partiledare eller partisekreterare som jag har intervjuat. Däremot finns samtliga intervjupersonerna i en mycket central position i sitt respektive parti. Fokus har inte varit på vad de olika personerna själva tycker utan på en så långt möjligt lidelsefri bedömning av förhållandet religion-politik i de olika politiska partierna. Jag har alltså inte bara frågat partiföreträdare om deras eget parti. Jag har frågat alla om alla partier. Och viktigt att understryka: denna rapport handlar just om politiken, till och med än mer renodlat om de politiska partierna, och religionen.

Jag bygger rapporten på många timmars intervjuer och samtal. Till detta kommer självklart min egen kunskap, erfarenhet och därmed förförståelse. Jag har följt och kommenterat svensk politik sedan tidigt 1970-tal, dvs i mer än 40 år. Jag har tidvis varit engagerad i eller mycket nära politiken, som politisk tjänsteman i kanslihuset och senare som statlig utredare. Jag har sedan början av 1990-talet särskilt intresserat mig för frågor som rör religionens samhälleliga relevans.

Detta är inte en objektiv redovisning av slutsatser som kan dras av mina samtal och intervjuer. Jag försöker efter bästa förmåga förstå den politiska verklighet jag skildrar och göra den begriplig för läsaren. Och mycket viktigt: när jag senare beskriver de olika partiernas förhållande till religion är det helt och hållet mina egna beskrivningar, de bygger väsentligen på mina samtal men formuleringar, värderingen och slutsatser är mina egna.

Jag har en allt underliggande fråga som jag försöker besvara: hur kan vi förstå att Sverige, som ett av världens mest sekulariserade länder, också är ett av världens i särklass mest "värdestarka" samhällen. Våra värden är goda (respekt för mänskovärdet, solidaritet, altruism etc) och vi är överens om dem tvärs över nästan alla konfessionella och ideologiska gränser.

Huvudsakliga slutsatser

Redan inledningsvis har jag angivit en generell och allmänt omfattad inställning i svenskt offentlig liv. Religionen är en privatsak. Den anses inte ha någon betydelse för politiken. Och det finns ingen anledning för politiska partier och enskilda politiker att diskutera religion.

Men sätter man luppen närmare verkligheten spricker denna allmänna bild upp. Intressant nog uppfattar jag att samtliga de partiföreträdare som jag har intervjuat har varit genuint inresserade av att svara, reflektera och ifrågasätta. Alldeles uppenbart tillhör förhållandet mellan politik och religion inte det politiska vardagslivets tanketeman. Hänvisningen till privatlivets skrymslen är så självklar att den normalt inte ifrågasätts. Men det finns ett uppenbart intresse för att ifrågasätta det som vanligtvis uppfattas som så självklart.

*Vi har ingen religiös identitet, att vara religiös anses banalt.
Islam är den första främmande religion vi möter efter
judendomen. Och då vet vi inte hur vi ska förhålla oss.*

Maria Ludvigsson
Ledarskribent SvD

Och naturligtvis är det så att en uppfattning som normalt inte ifrågasätts riskerar att inte vara fullgången. Jag återkommer senare med en lite mer ingående diskussion om de huvudsakliga slutsatser jag drar. Sammanfattningsvis är dessa:

En första slutsats är att religion och livsåskådning kommer att spela större roll i politiken framöver än under de senaste decennierna.

En andra slutsats är att vår definition av religion – av att vara kristen, muslim etc – är mycket snäv, så snäv att vi förlorar den kulturella förståelsen av såväl det egna som andra samhällen.

En tredje slutsats är att sekularisering har ersatts av postsekularisering.

En fjärde slutsats är att sambandet mellan modernisering och sekularisering är långtifrån självklart. Det är inte heller nödvändigtvis så att ett tidigare sekulärt tillstånd nu i ett nästa steg följs av ett postsekulärt tillstånd. Framstående forskare ifrågasätter själva föreställningen om att Sverige någonsin skulle ha varit så utpräglat sekulariserat.

En femte slutsats är att religionen vinner ny styrka men att det inte nödvändigtvis innebär att kyrkan som institution gör detsamma. Sekulariseringen började delvis som uttryck för en bred reaktion mot etablerade institutioner över huvud taget.

En sjätte slutsats är det råder ”yttre osäkerhet” i de politiska partierna om religionens relevans för politiken. Partierna är oförberedda på att hantera en samhällelig och politisk situation som bl a kännetecknas av ”religionens återkomst”. De har, med något undantag, svag och oklar identitet när det gäller religiösa aspekter på politiska frågor.

En sjunde slutsats är att det också råder ”inre osäkerhet” i partierna när det gäller religion och politik. Den inre spännvidden i uppfattningar, i den mån sådana alls är artikulerade, är stor. Man är oense utan att i de flesta fall ens inse att man är oense.

En åttonde slutsats är att stora och viktiga framtidsfrågor i politiken på ett grundläggande sätt handlar om människosynen och människans förhållanden till skapelsen och därmed ofrånkomligen om religionen som en viktig klangbotten för politiska ställningstaganden.

En nionde slutsats är att antiislamska strömningar inte bara hotar i framtiden utan redan är ett uttalat fenomen i svensk politik och detta långt utanför Sverigedemokraterna.

En tionde slutsats är att aningslöshet och brist på beredskap att hantera religionsaspekter på politiken hotar medföra svårhanterade problem och motsättningar i både politik och samhällsliv i vid mening.

”Religionen ligger under ytan och det har med själva samhällskonstruktionen att göra. Hur mycket ska samhället homogeniseras. Jag uppfattar inte att det finns någon

kompetens hos de politiska partierna att ta i dessa frågor, knappt ens hos kristdemokraterna.”

Joel Halldorf

Docent i kyrkohistoria och publicist

Jag ska senare återkomma till dessa slutsatser och diskutera dem lite mer ingående. Men mina inledande frågor i de samtal jag fört har handlat om de olika partierna och deras förhållande till religion.

Något som återkommer i denna rapport är ifrågasättandet av den snäva definition av ”religion” och ”religiös” som vi rör oss med i Sverige. Jag har berört det inledningsvis. Alldeles uppenbart finns det, framförallt på kollektiv eller samhällsnivå, anledning att använda ett vidare religionsbegrepp. Kulturen bär i stor utsträckning religionsarvet. När jag nedan försöker förstå värdebildningen i politiken och dess förhållande till religion utgår jag för egen del från en i grunden rent beskrivande ”begreppsskala” som i ett religionsperspektiv går från det snäva till det mycket vida: *tro-religion-livsåskådning-kultur-värden**. Ett mycket snävt religionsbegrepp kan bli alldeles för begränsande om man ska förstå hur ett samhälle eller ett politiskt parti har påverkats och alltför påverkas av religion. Men religionsbegreppet kan också definieras så vitt att det därför blir meningslöst. Allt riskerar då att bli religion.

Kultur och värdeföreställningar som uppenbart har en klangbotten i vårt kristna arv är viktiga och intressanta. Om vi avgränsar kultur och värdeföreställningar helt från religion och för dem på den vetenskapsorienterade modernitetens konto riskerar vi att hamna i en situation där *de andra tror* under det att *vi vet*. Det bäddar för fördomsfullhet och svårlösliga konflikter med människor med annan kulturell bakgrund än den svenska.**

**Skalan är min konstruktion. Anders Jeffner har formulerat en i livsåskådningsvetenskapen väl etablerad definition: ”En livsåskådning är de teoretiska och värderingsmässiga antaganden som utgör eller har avgörande betydelse för en övergripande bild av människan och världen och som bildar ett centralt värderingssystem och ger uttryck åt en grundhållning. En viktig del av livsåskådningen utgör människosynen.*

***En mer traditionell beskrivning av av vad som händer med religion och livsåskådning ges av Carl Reinhold Bråkenhielm, seniorprofessor i livsåskådningsforskning, vid Uppsala universitet, i en nyligen publicerad rapport från universitetet. Enligt den fortgår sekulariseringsprocessen i Sverige..*

De politiska partierna och religionen

Socialdemokraterna

(S) är det enda partiet som har satt ordningen i system. En särskild organisation finns sedan slutet av 1920-talet för troende socialdemokrater, tidigare kallad Broderskapsrörelsen och numera Socialdemokrater för tro och solidaritet. Spännvidden är mycket stor inom socialdemokraterna när det gäller synen på religionens förhållande till politiken, möjligen större än i något annat parti.

Samtidigt finns det inom socialdemokratin sedan många decennier tillbaka en utvecklad praktik för att hantera inre spänningar. Partisprängningar, som en gång var den politiska vänsterns förbannelse, tillhör numera historien. Broderskapsrörelsen var ett instrument för att vidmakthålla inre sammanhållning, men ursprungligen inte så direkt som man skulle kunna föreställa sig idag. Organisationen kom till för att kunna härbärgera socialdemokrater som var för kristna för partiet men för politiska för kyrkan.

Men viktigare än Broderskapsrörelsen för det socialdemokratiska partiets förmåga att bevara inre sammanhållning är den första oskrivna punkt av generell natur som finns i varje socialdemokratiskt partiprogram och arbetsordning: Partiets ordförandes främsta plikt är att hålla samman partiet. Allt annat blir sekundärt. Det är, eller kanske snarare var, länge sedan någon politisk fråga dök upp som var av den digniteten att den hotade partiets enhet.

Men hanteringen av Omar Mustafa, under några dagar partistyrelsedomot i (s), vittnar om att skräcken för inre splittring spred sig inom socialdemokratin. Lättvindigt valdes han in i partistyrelsen, lättvindigt fick han lämna.

Under våren 2017 gick föreställningen i ett slags minirepris: nu gällde frågan inte person utan sak. Partistyrelsen tog ställning mot konfessionella friskolor efter ett inslag i TV 4 om föregiven bussegregering vid Al Hazarskolan i Vällingby. Den stora utmaningen för ffa socialdemokrater och moderater är att inte tappa ytterligare väljare till Sverigedemokraterna. Och då måste de muslimska, eller snarare antimuslimska, trumfkorten i den politiska korthanden hållas under kontroll.

Ytligt sett finns en valhänthet i samtliga riksdagspartier när det gäller hanteringen av kulturkollisionen mellan "oss och de andra". Men det är nog inte valhänthet. Det handlar mer om en grundläggande motsättning mellan olika karaktärsdrag i svensk politik: vi är för mångfald men lika mycket för enhetlighet. Henry Ford lät sin kunder få vilken färg de ville på sin bil under förutsättning att de ville ha den svart. I Sverige har vi omsatt fordismen på politiken. Människor får vilken samhällsordning de önskar under förutsättning att de önskar rätt.

Socialdemokraterna har också mött inre motsättningar när det gäller relationen till den judiska staten Israel. Traditionellt har (s) varit ett mycket starkt proisraeliskt parti. Samtidigt har frågan om palestiniernas ställning utsatt alla proisraeler för stora påfrestningar. Man samtidigt är det inte okomplicerat att solidarisera sig med palestiniernas sak när kritiken av Israel i delar av arabvärlden gränslöst övergår i antisemitism.

Återigen, socialdemokraterna har många års erfarenhet av att hantera synnerligen svåra yttre konflikter, också sådana färgade av religion, som regelmässigt reproduceras internt i det egna partiet.

Detta motiverar en mycket generell referens när det gäller svensk socialdemokrati.

Den framstående svenske sociologen Hans L Zetterberg (han var mycket mer framstående än vad vi i Sverige riktigt vill erkänna) introducerade begreppet "den centrala zonen" i svensk samhällsdebatt. Han hade hämtat det från en likaledes mycket framstående amerikansk kollega. Själv beskrev Zetterberg det:

Varje samhälle har en central zon. Det hävdade en av förra århundradets stora sociologer som hette Edward Shils (1911-95). Zonen är ett gemensamt namn för de institutioner och nätverk där den politiska ordningen hamras fram, de företag där stora rikedomar samlas, de intellektuella centra där ny kunskap växer fram ur forskning, de vrår av samhället där kulturen blomstrar. Den centrala zonen ligger alltså där makten, rikedomerna, kunskapen, kulturen och andligheten finns, och där deras eliter kan umgås.

Beskrivet på ett annat sätt: Det finns ett antal av varandra tämligen oberoende sfärer i samhället: forskning, ekonomi, religion, kultur etc. Varje sådan sfär har sitt kardinalvärde: forskning – kunskap, näringsliv – välstånd, trossamfund – helighet, kultur – skönhet. Ledande företrädare och institutioner inom dessa områden samlas, både

bildligt och bokstavligt, i det som Schils och Zetterberg kallar "Den centrala zonen". Där utvecklas gemensamma värden: rationalitet, tolerans, framsteg, rättsstat etc.

Zetterberg, liksom Schils, beskriver samhället, inte staten eller politiken utan samhället. Det fascinerande är att socialdemokratin i betydande utsträckning utvecklade sitt eget parti till att finnas i hela detta samhälle, inte bara i staten och politiken. Borgerligheten har brukat beskriva detta som ett rent maktfenomen. Det var "maktapparaten" som infiltrerade varje del av samhället. Därigenom skaffade sig socialdemokraterna en ointaglig maktposition. Även om borgerligheten erövrade makten i politiken så fanns likväl det socialdemokratiska greppet kvar om de andra sfärerna.

Men detta kan vändas på. De borgerliga talade mycket om samhället som något annat än staten. Men de har aldrig fullt ut förstått att dra konsekvensen av detta. De sökte makten i staten för att genom den kunna styra samhället. Socialdemokraterna har däremot förestått innebörden av att "samhället är större än staten" och funnits med i hela samhället. Det innebär inte bara att personer med socialdemokratisk hemvist är med och utövar makt långt utanför den statliga sfären. Det innebär ett ständigt legitimitetsövertag för socialdemokraterna. Socialdemokratin har hela tiden haft levande kontakter med hela samhället och därmed haft bättre förmåga än borgerligheten att känna av och förstå det nya som hela tiden händer i samhället.

Det till synes paradoxala är också att borgerligheten, inte minst moderaterna, tenderar att hämta merparten av sina impulser inifrån politiken i sig och därmed bli mer renodlat politiska än de ideologiskt sett mer totalpolitiska partierna till vänster. Detta tämligen teoretiska resonemang bekräftas nog erfarenhetsmässigt av många av oss som har varit verksamma i olika samhällssfärer, det kan vara kyrkan, idrottsrörelsen eller kulturen. Nästan alltid har det funnits socialdemokrater där, men mera sällan några politiskt verksamma från de borgerliga partierna.

Det nu förda resonemanget spränger ramarna för en analys av just socialdemokraternas förhållande till religion men har relevans för det fortsatta resonemanget om samtliga partier.

Miljöpartiet

Jag har talat med ledande företrädare för samtliga partier, dock inte med någon företrädare för miljöpartiet. Bakom detta finns inte någon avsikt från min sida, ej heller

från miljöpartiets sida. Jag har varit i kontakt med flera personer, några som jag känner personligen. Men det har helt enkelt inte gått att få ihop kalendrarna. Jag tror inte i sig att det påverkar resultatet särskilt mycket; det viktiga har inte varit vad partiföreträdare har sagt om sina egna partier utan att försöka teckna en mångfasetterad bild utifrån allas kommentarer om alla partier.

Först ska sägas att miljöpartiet har haft sin egen mycket smärtsamma muslimerfarenhet. Mehmet Kaplan tvingades avgå som minister efter att ha deltagit på en tillställning där också företrädare för den turkiska högerrörelsen De grå vargarna fanns med. I anslutning till detta intervjuades en annan muslimsk miljöpartist Yasri Khan i TV. Han vägrade då att ta den kvinnliga reportern i hand. I stället hälsade han genom att lägga handen mot sitt bröst. Händelsen ansågs så remarkabel att till och med statsministern fann sig föranledd att fördöma den offentligt.

Egentligen berättar väl dessa båda händelser knappast något politiskt relevant om miljöpartiet. Det hindrar inte att Mehmet Kaplans avgång och Yasri Khans uteblivna handskakning utlöste ett opinionssammanbrott för miljöpartiet med därpå följande ommöblering i den miljöpartistiska toppen. Och idag, ett och ett halvt år senare, har miljöpartiet fortfarande inte återhämtat sig.

Även om språkröret Gustav Fridolin, vid sidan av kd-ledaren Ebba Busch Thor, är den ledare för de politiska partierna som tydligast talar om sin gudstro, har miljöpartiet i sig en mycket svag religiös profil. Men breddas bilden till att omfatta inte bara kristen tro eller religiös identitet i mer traditionell mening har miljöpartiet en desto starkare "värdeidentitet". Partiet är det mest uttalade icke-materialistiska partiet i svensk politiskt liv; man kan säga att miljöpartiet har en mycket stark livsåskådning som handlar om människans ansvar och plats i skapelsen. Partiets ställningstaganden i flyktingfrågor är också synnerligen starkt värdebaserat. I denna vidare mening är det verkligen inte svårt att se den nära kopplingen mellan miljöpartiet och kristen tradition. Miljöpartiet ser som sitt huvuduppdrag i politiken att förvalta skapelsen. Genom att värna hela skapelsen, människan men inte bara människan, finns en stark anknytning till en huvudfåra i kristen tradition.

Med den starka värdebaserad av politiken miljöpartiet har skulle man möjligen kunna ha väntat sig att partiets sympatisörer hade varit aningen mer trofasta när det började blåsa. Men Max Weber bidrar nog genom sin distinktion mellan *värderationalitet* och *målrationalitet* med en viktig del av förklaringen. Den medborgare/väljare som är primärt värderationell i sitt politiska ställningstagande har låg tolerans för att det parti

han eller hon sympatiserar med kompromissar: kännetecknande för värderationaliteten är just att den inte tillåter kompromisser. Det finns ingen tolerans för att partiets företrädare umgås med högerextrema och ultranationalistiska turkiska politiker eller att språkrören lovar att tyskt brunkol ska stanna i marken och sedan godtar att den svenska regeringen medverkar till att det säljs för brytning.

Miljöpartiets opinionsras antyder ett helt annat skäl än den allmänna sekulariseringen till att de politiska partierna är återhållsamma med alltför yviga deklamationer om de värden de bygger sin politik på, kristna eller andra. Politik är ytterst alltid det möjligas konst, inte det rättas.

Vänsterpartiet

Jag kontaktade vänsterpartiets partisekreterare Aron Etzler. När jag beskrev mitt ärende reagerade han direkt mycket positivt. Det parti som ytterst bygger sin syn på föreställningen att religionen är ett folkets opium var uppenbarligen mycket intresserat av att resonera om religionens samhällsliga roll. Och Etzler konstaterade direkt att det var partiledaren Jonas Sjöstedt som jag borde träffa.

Tidigare har jag sagt att svaren på nästan alla mina frågor om religion och politik spretar rejält, både inåt och utåt. Det gäller vänsterpartiet mer än något annat parti. Det finns en föreställning om att den grundläggande marxistiska hållningen är att religionen blott är ägnad att passivisera människor. Men samtidigt finns i vänsterpartiet, på samma sätt som i miljöpartiet, en mycket stark värdebaserad idealism. Rent objektivt är det också så att de kristna samfundens ställningstaganden i humanitära men också sociala frågor ofta ligger nära vänsterpartiets politik.

Och citatet om religionen som "opium för folket" (vilket är Lenins variant) förtjänar att återges i sitt ursprungssammanhang, dvs som ett "folkets opium". Så här skrev Karl Marx i *Till kritiken av den hegelska rättsfilosofin*:

"Det religiösa eländet är på en och samma gång ett uttryck för det verkliga eländet och en protest mot detta verkliga elände. Religionen är de förtryckta varelsernas suck, hjärtat hos den hjärtlösa världen, anden i andefattigdomens tillstånd. Den är folkets opium."

Vänsterpartiet är ett litet parti, socialdemokraterna stort. Det hindrar inte att vänsterpartiet har samma syn på kontakter och förankring i samhället som socialdemokraterna. Jonas Sjöstedt beskriver hur han medvetet söker sig till kyrkor, synagogor och moskéer, inte av taktiska skäl utan av intresse. Samtidigt gäller nog för vänsterpartiet samma sak som för socialdemokratin: synen på religionens förhållande till politiken är mycket starkt personberoende. Det är lätt att föreställa sig att en partiledare skulle vara något slags medelproportional i det egna partiet. Men så är det sällan.

”Våra värderingsmässiga referensramar, våra högtider, vårt språk genomsyras av kristendom på ett sätt som vi inte själva alltid är medvetna om. Religionens betydelse minskar inte, däremot gör nog de religiösa församlingarnas det. Men det är muslimernas och judarnas religionsfrihet som verkligen är ifrågasatt i Sverige.”

Jonas Sjöstedt
Partiledare (v)

Det finns en stor spännvidd i Vänsterpartiet. En påtaglig modernitet råder när det gäller politikens nya frågor: miljö, kvinnofrågor, sexualpolitik. Men samtidigt finns det en mycket stark förankring i ett grundläggande synsätt som handlar om ”fattiga och rika”. Religionsaspekter blir relevanta av två skäl. Det första är att så många av de människor som flyr till Sverige, inte minst av religionsskäl, under lång tid kommer att tillhöra just kategorin ”fattiga”. Därmed tillhör de vänsterns ”egendomsfolk”. Det andra är att vänsterpartiet och kyrkorna möts i synen på flyktinginvandring och social rättvisa.

Att partiet leds av en engagerad existentiell tvivlare är nog mer en sinkadus, vilket inte hindrar att det i enskilda frågor kan visa sig vara viktigt.

Moderaterna

Yttre osäkerhet, dvs osäkerhet om hur partiet förhåller sig till religion, råder om alla partier, men bara i begränsad utsträckning om moderaterna. Flera beskriver moderaterna som det mest materialistiska partiet. Det finns stor respekt för de moderater som faktiskt representerar moderaterna i de kyrkliga valen (även om formellt sett ingen gör det.) Men i nationell politik betyder det föga vad ett antal ledamöter i kyrkomötet eller ute i landet tycker och gör. Många av mina samtalspartners, också med

moderat hemvist, talar om den närhet som fanns hos moderaterna till svenska kyrkan förr (för 20-30 år sedan) men som inte längre finns. Själv blickar jag nästan 50 år tillbaka i tiden. Jag vet att det "förr", när moderaterna verkligen var lierade med Svenska kyrkan som en samhällsbärande institution, måste förläggas betydligt längre tillbaka i tiden. Det är mycket länge sedan moderaterna var ett kyrkonära parti.

"Man får väl poäng idag i moderaterna om man går ur Svenska kyrkan"

Martin Tunström, pol chefred Barometern (moderat)

Uttrycket "beröringsskräck" förekommer i flera av de samtal jag fört, inte bara om moderaterna men oftast om dem. Partiet och enskilda politiker vill inte gärna vidgå att religion skulle betyda något i politiska sammanhang. Intresse, nyfikenhet och förståelse för religionen som en samhällelig kraft saknas. Enligt moderat samhällssyn handlar politik om politik. Och huvudtanken utgörs paradoxalt nog av att det ska vara mindre politik.

Ett annat vanligt förekommande uttryck i mina samtal är att politiker och partier generellt "saknar språk" för att tala om religion. Det hänger samman med att de avvisar tanken att religion i någon mening skulle ha relevans för politiken. Men det hänger än mer samman med att "de saknar egen religiös erfarenhet". De tror inte, de går inte i kyrkan, de talar aldrig om religion. Återigen är det uttryck som förekommer i samtal om de flesta partier, men vanligare i samtal om moderaterna än om andra partier.

Statsvetaren Magnus Hagevi fäster stor vikt vid generationskillnader. Babyboom-generationen, dvs vi som föddes under och strax efter andra världskriget, reagerade mot en kyrka som lade synliga och osynliga band på oss. Från första skriket och till sista bilfärden mot begravningsplatsen skulle vi in under den av kyrkan föreskrivna ordningen. Mot det reagerade babyboom-generationen. Moderaterna blev ett mycket framgångsrikt parti för denna generation. Men så fördes de nya politiska frågorna upp på dagordningen, regelmässigt värdebaserade: klimatet, feminismen men också reaktionen mot globaliseringens och invandringens förändrade samhälle. Moderaternas "Nej till flygskatt!" räckte inte riktigt till längre som politikens "stora berättelse".

Tillbaka till Hans L Zetterberg och Edwards Schils. Socialdemokraterna har medvetet sökt länkar till olika etablissemang i samhället. Det svenska högerpartiet, som en gång dominerade alla etablissemang, har gjort sig urarva när det gäller länkar till det samhälle

som omger politiken. Zetterberg talade om det allsidiga samhället, inte ett samhälle med mer politik men ett sammansatt samhälle där politiken förstod och krokade i andra samhällsfärer. (Intressant nog kom Zetterberg från ett missionsförbundshem.)

Liberalerna

Liberalerna (folkpartiet) är som moderaterna, men med en helt annan historia. Partiet har formats som en allians mellan två helt skilda politiska och idémässiga traditioner: frisinne och storstadliberalism. Och så sent som under 2000-talets första decennium var Lars Leijonborg, medlem i Missionskyrkan, liberalernas (folkpartiets) partiledare.

”Samtidigt som religionens betydelse ökar i samhället minskar dess betydelse i alla partier.”

Cecilia Wikström
Europaparlamentariker (liberalerna)

Den allmänna bilden är att liberalerna, konsekvent men inte nödvändigtvis strategiskt medvetet, har frigjort sig från sitt frikyrkliga arv. På en historiskt sett kort tid har man kastat sitt frikyrkliga arv över bord. Likheterna med moderaterna ligger därmed bland annat i frånvaron av traditionell folkrörelseförankring.

En förklaring ligger rimligen i den dubbelhet som finns i liberalernas arv. Mot förankringen i frikyrkan stod storstadliberalismens kulturradikalism. Tillbaka till Magnus Hagevi: ska man förstå politiken är generationsskiftena en viktig faktor. Folkpartiet kom att bli starkt förankrat i ”1945 års idéer”. Det är lundahistorikern Johan Östling som har präglat uttrycket. En uttalad konservativ hållning blev nästan omöjlig i och med andra världskrigets tyska erfarenhet. Vi fick en kulturradikal efterkrigsgeneration med namn som Herbert Tingsten, Tage Erlander, Bertil Ohlin, Ingemar Hedenius, Karl Vennberg och Eyvind Johnson i förgrunden. Per Svensson beskriver kretsen som ”en brokig samling – från socialdemokratiska teknokrater till liberala diktare”. Men när det gäller just förhållandet mellan religion och politik var det ingen brokig samling. Namnen representerar med så stor tydlighet den svenska efterkrigstidens sekulära modernism. Med reningsbadet från all konservatism efter andra världskriget sköljdes också historieförankringen bort. Frikyrkan som social och politisk bas för folkpartiet lämnades så småningom över till kristdemokraterna som emellertid numera har svårt att klara ut

om det är Levi Pethrus eller Konrad Adenauer som är förgrundsgestalten i den egna historien.

Centerpartiet

Centerpartiet är på ett sätt ett mycket enkelt parti att beskriva utifrån problemställningeng religion-politik, enkelt genom sin så tydliga dubbelhet. Även om partiet, i likhet med socialdemokraterna, ställer upp som parti i kyrkovalet handlar det likväl i praktiken om två partier: ett väsentligen landsbygdsbaserat konservativt parti med stark förankring i Svenska kyrkan och ett alltmer urbant liberalt parti som har samma icke-relation till religiösa samfund som moderater och liberaler.

Bilden kompliceras möjligen av den nära och mycket intressanta historia partiet har av en starkt värdebaserad orientering. Med detta är inte sagt att centerpartiet under Thorbjörn Fälldin var mer kristet än vad partiet är under Annie Lööf i dag. Men den moraliska laddning som kärnkraftsfrågan hade för Thorbjörn Fälldin och Olof Johansson gör att gårdagens centerparti hade väl så stora likheter med dagens miljöparti som med dagens centerparti. Gårdagens centerparti ifrågasatte den mycket materialistiska syn som dominerar allianspartiernas samverkan. Utan att bli alltför personlig: jag har själv upplevt hur den i dagarna bortgångne Nils G Åsling, i en liten krets av väsentligen företagsledare under regeringsåren, på allvar ifrågasatte ekonomisk tillväxt som sådan. En mycket fälldinsk hållning, men knappast lööfsk.

Kristdemokraterna

Å ena sidan är kristdemokraternas förankring i en tydlig religiös tradition alldeles uppenbar, å den andra är kd ett av fyra allianspartier som åtminstone fram till nu (oktober 2017) samtliga har varit angelägna om att markera en plats i mittfåran i svensk politik. När kd under sina nya partiledare Ebba Busch Thor har försökt skilja ut sig har det inte varit som ett mer kristet parti utan som ett tydligare borgerligt och ickesocialistiskt parti. Möjligen kan man häri delvis se en influens från amerikansk kristen höger. I likhet med folkpartiet/liberalerna är samtidigt påverkan från andra europeiska partier tydlig. Men detta har i båda dessa partier snarare bidragit till att de mer har betonat sin borgerliga karaktär än det specifikt svenska frikyrkliga arv som båda har.

Det är nog överhuvudtaget viktigt att inse hur politikens sakinnehåll och spänvidd påverkas och har påverkats av det långvariga allianssamarbetet. För samtliga partier gäller att det som sticker ut riskerar bli ett hot mot samarbetet. Särskilt besvärligt blir det om ett av partierna har särdrag som drar det bort från ett brett konsensus i mitten. Kd är tämligen nedtonat som kristet parti. Här märks inte alls någon påverkan från USA. Kristdemokraterna är angelägna om att slå fast att religion är en sak, politik något helt annat.

Det är överhuvudtaget viktigt att inse att samarbeten i politiken inte bara påverkar den samlade bredden i politiken utan också den politiska dynamiken. De politiska blocken i svensk politik konkurrerar om marginalväljare i mitten. Problemformuleringar eller politiska förslag som utmanar konsensus undviks. Moderaterna vill inte sänka de högsta marginalskatterna, centern vill inte avveckla kärnkraften och kristdemokraterna talar lågmält om Gud.

Sverigedemokraterna

En allmän föreställning utanför Sverigedemokraterna är att partiet i opportunism och strävan efter att vinna kulturkonservativ legitimitet riktar blickarna mot Svenska kyrkan. Sant är att partiet har haft förhoppningar på kyrkovalet. Men Sverigedemokraterna är mer av ett vanligt högerparti än vad det politiska etablissemanget vill föreställa sig. Sd är sannolikt mindre *kulturkonservativt* än *småfolkskonservativt*. Plats för ett sådant parti har funnits under lång tid i svensk politik. Under en period på 1970-talet var det centerpartiet som vann stöd hos människor som levde i rätt små omständigheter och som lite nostalgiskt blickade tillbaka mot det småskaliga samhälle som en gång var. Det var människor som hade extremt lite till övers för 1945 års idéer. De hade inget gemensamt med Bertil Ohlin, Ingemar Hedenius och Karl Vennberg.

I mina samtal och intervjuer har jag försökt förstå hur religion och kultur förhåller sig till varandra. Jag har försökt formulera en mer mångsidig och nyanserad distinktion mellan religion och kultur. I de svenska ingenjörsmentaliteten ligger att vi gärna blir "begreppsrealister". Bara därför att vi begreppsligt skiljer på religion och kultur tror vi att religion och kultur i allt är skilda företeelser. Men så är det naturligtvis inte. Jag har, som jag nämnt ovan, använt ett slags existentiell skala *tro-religion-livsåskådning-kultur-värden*.

Sverigedemokraterna är verkligen inte ett konfessionellt parti. Men till skillnad från moderaterna är det ett utpräglat icke-materialistiskt högerparti. Det drivs av en kulturell vision (som var och en sedan må tycka vad han eller hon vill om); utopin förläggs till gårdagen, samhället ska bli som det var en gång. Dess antiislamiskhet byggs upp utifrån denna nostalgiska utopi. Denna tillbakablickande vision ger kyrkan en viktigare roll, men även kyrkan är i denna nostalgiska vision kyrkan som den var en gång.

Även om jag själv inte har någon gudstro så är det ju något som påverkar människor jättemycket. Och jag har velat veta hur det är, i första hand av ren nyfikenhet. Därför har jag läst, både Bibeln och Koranen.

Richard Jomshof
Partisekreterare (sd)

Sverigedemokraterna blir på detta sätt ett mycket värdestarkt parti, därvidlag lite släkt med miljöpartiet om än i väsentliga avseenden med helt andra värden. Men det hindrar inte att vissa gemensamma drag också finns mellan dessa båda relativt nya partier. De har båda visionen av ett nygammalt samhälle. I miljöpartiets samhälle cyklar vi till jobbet oavsett om vi bor i Karmansbo i Västmanland eller på Gärdet i Stockholm. I Sverigedemokraternas Sverige är svensken svensk. Det är överallt som det är i Karmansbo och på Gärdet.

Slutsatserna

1. Religion och livsåskådning kommer att spela större roll

Nästan alla som jag har talat med har uppfattningen att religion och livsåskådning kommer att spela en ökande roll i politik och samhälle. Vanligast är att detta underbyggs av uppfattningen om en större konfessionell mångfald i det svenska samhället. Men i en fördjupad diskussion kommer de flesta fram till slutsatsen att också de frågor som politiken ska hantera i framtiden på ett annat sätt än tidigare aktualiserar såväl väljares som valdas människosyn och livsåskådning. Även om det i viss mån handlar om hönan och ägget så har också tidsandan sin betydelse.

”Staten ska vara religiöst neutral, men samhället kan inte vara det. En fråga är om de religiösa organisationernas ställning i samhället, om deras roll och om de har stöd. Det handlar om samfundens plats. Det handlar om diakonins plats. Det hänger i sin tur samman med vad som händer om välfärdsstaten i enskildheter krackelerar.”

Ulf Bjereld
Professor, ordf i Socialdemokrater för tro och solidaritet

I en mycket allmän mening aktualiseras religion och livsåskådning på ett helt annat sätt i dag än tidigare. Det handlar om islam; allt ifrån slöjor och vårt sätt att hälsa på varandra till den extrema islamismen. Men det handlar också om miljön, dvs skapelsen. Vad har vi i vår generation rätt att göra med jorden? Det handlar om flyktingfrågan. Vilket ansvar har vi för våra medmänniskor som lever på blott en gummibåtsfärds avstånd från EU:s södra gränser? Det handlar om vårt eget vardagsliv. Är materiell överflöd verkligen livets yttersta mening? Är en ständigt växande privat konsumtion allt det andra gudas förutsättning? Religion och livsåskådning inte bara kommer att spela större roll, religion och livsåskådning spelar stor roll redan idag.

2. Vår definition av religion är så snäv att vi förlorar förståelse av såväl den egna kulturen som av kulturen i andra samhällen.

Religionsforskaren David Thurfjell har pekat på att ”väckelsekristendomen och vänstersekularismen” i skön förening har bidragit till en mycket snäv religionsdefinition i Sverige. Tron på en gud med en persons karakteristika omfattas inte längre av särskilt många. Det är knappast en majoritet bland aktiva i Svenska kyrkan som omfattar en sådan antropomorf trostolkning. Definierar man religion och religiös tillräckligt snävt kan

man enkelt avskaffa religionen genom det som i andra sammanhang benämns "begreppspolitik".

Än mycket knepigare blir det om man ska lägga en mycket snäv definition av gudstro till grund för att beskriva samhället som kristet. Mycket uttalat är det människan som är subjektet för tron i den lutherska traditionen. Tron är en nåd som Gud ger människan. Men samhället kan inte tro. Däremot kan dess kultur och institutioner vara präglade av kristendomen, i detta inbegripet att de förhärskande värdena i människors samspel sinsemellan kan vara präglade av kristendomen. Däremot kan naturligtvis en stat både reellt och i en formell mening vara kristen. Och trots beslutet att skilja kyrkan från staten är det inte självklart hur man ska se på Sverige därvidlag. I grundlag föreskrivs vilken tro statschefen ska ha för att kunna inträda i och upprätthålla ämbetet. Och det finns en särskild lag stiftad av riksdagen som reglerar grunderna för Svenska kyrkans tro, organisation och verksamhet.

Det problematiska med en snäv religionsbestämning blir att vi riskerar förlora insikten om hur starkt det svenska samhället är präglat av kristna värden och kristen tradition. Vi ser tydligt att människor som kommer hit från andra samhällen i sin kultur och sina levnadsvanor är präglade av sin religion. De är annorlunda än vi. Förklaringen blir lätt att de är religiösa men inte vi.

Inledningsvis formulerade jag frågan hur det kan komma sig att ett av världens mest sekulariserade samhällen samtidigt är ett av världens mest värdefasta samhällen, dessutom mycket troget värdeföreställningar som är nära förbundna med en kristen idétradition. I de samtal jag fört har nog delvis svaret givits på denna fråga. Nästan alla de som jag har samtalat med menar, oberoende av politisk hemvist, att vårt kristna arv är mer närvarande än vad vi riktigt är, och vill vara, medvetna om.

Det något paradoxala svaret på min inledningsvis formulerade fråga skulle därmed kunna bli att medborgarna i betydande utsträckning har övergivit en mycket traditionell kristen tro men att samhället alltfört är kristet. Ska man förstå hur detta hänger ihop är det viktigt att förstå den roll som kultur och värdeföreställningar spelar.

3. Sekularisering har ersatts av postsekularisering

Jürgen Habermas är den utan jämförelse mest inflytelserika av de forskare som talar om det postsekulära samhället. Men han är långt ifrån ensam och ej heller först. Variationerna på temat är stora. Habermas är i och för sig inte enkel att läsa, Det hindrar inte att hans tankar är i positiv mening enkla och direkta. Habermas understryker betydelsen av befolkningens förändrade sammansättning. Samhällen som tidigare beskrivits som sekulariserade får ett stakt ökat inslag av grupper för vilka religionen spelar stor roll. Ska de så förändrade samhällena kunna fungera väl förutsättes ökad insikt om religionens betydelse.

Den svenske filosofen och religionsvetaren Bengt Kristensson Ugglå ifrågsätter själva föreställningen om sekulariseringen så som den har omfattats inte minst i Sverige. Det handlar inte om en enkel dikotomi sekulariserat-religiöst. Sekulariseringen – historiskt, begreppsligt och samhällsligt – är ett inomkristet fenomen. Delar av samhället skildes ut ur kyrkan. Det sekulära blev en företeelse i ett kristet samhället.

Religionshistorikern David Thurfjell understryker religionen som historisk och kulturell rambetingelse för svenskt liv och samhälle. Författaren Karen Armstrong säger i sin senaste bok att det i stort sett bara är i det protestantiska Nordvästeuropa som en självklar skiljelinje dras mellan kultur och religion. Över stora delar av världen är själva föreställningen om en åtskillnad mellan kultur och religion främmande, om ens möjlig att formulera. Karen Armstrongs påpekande är viktigt. Vi gör det för enkelt för oss när vi låter abstrakta begrepp få eget liv. Alldeles uppenbart är svensk kultur i vid mening påverkad av den kristna traditionen. Det handlar om allt från de värden som vi är trogna i vårt vardagliga samspel människor emellan till språkliga och litterära referenser.

I vår del av Europa har vi kunnat leva väl med föreställningen om att vårt eget samhälle är sekulariserat. Vetenskapstro har i vår självförståelse tagit religionens plats. Även om Jürgen Habermas rör sig med en tämligen försiktig beskrivning av det postsekulära samhället sätter han likväl fingret på det förhållande som riskerar bli mest besvärligt: förstår vi inte vår egen religiösa tradition och hur viktig den alltjämt är för oss är risken uppenbar för att vi inte inser vad som krävs av oss när denna underförstådda och tysta religiösa kontext utmanas av nya befolkningsgrupper med en annan och mycket tydlig religiös referensram. Vi förstår då inte att det handlar om att en religiös tradition, dvs vår, utmanas av en annan. Vår förståelse blir i stället att en främmande och rätt primitiv religion utmanar det moderna samhällets vetenskaplighet.

4. Sambandet mellan modernisering och sekularisering är ifrågasatt

Den svenska sekulariseringsföreställning har inte bara varit en föreställning om att Sverige är sekulärt utan därtill att det moderna och vetenskapliga successivt ersätter religionen. Vi tror mindre och mindre och vi vet mer och mer. Moderniseringens främsta särdrag är vetenskapens landvinningar. De är ödesbestämda, detsamma blir därmed religionens borttynande.

Bengt Kristensson Ugglå skriver: "Det finns visserligen en möjlig koppling mellan sekularisering och modernisering, men relationen är alls inte nödvändig och tvingande. Det är lätt att lyfta fram exempel på sekularisering utan modernisering, och på samma sätt kan vi se framgångsrik modernisering utan en medföljande sekularisering. Insikten växer nog om att vi ofta varit så förblindade av sekulariseringsberättelsen att vi inte varit förmögna bli varse att religionen faktiskt har funnits där hela tiden. Det postsekulära

tillståndet innebär sålunda att vi måste korrigera såväl vår historieskrivning som vår självförståelse.”

I korrigeringen av vår självförståelse ligger inte bara en insikt om de naturvetenskapliga framstegens betydelse. Rimligen bör det också handla om en vetenskaplig förståelse av samhälle och kultur, eller snarare hur begränsad vår vetenskapligt grundade kunskap är om samhälle och kultur. Det vore alldeles befängt att påstå annat än att den naturvetenskapliga kunskapsexplosionen på ett genomgripande sätt har påverkat religion och trostolkning. Men naturvetenskaplig kunskap är en sak, kunskap om samhälle och kultur något annat.

Ett helt annat synsätt än det som representeras av synen att moderniseringen leder till att religiositeten successivt tynar bort är att gränslinjen mellan vetande och tro förskjuts. Religionens trostolkning förändras vilket inte nödvändigtvis innebär att den blir svagare.

Albert Schweitzer, en av 1900-talets i särklass viktigaste gestalter när det gäller såväl religionsforskning som religionspraktik, skrev i en av sina böcker:

”I stället för att ge den historiska sanningen sitt har kristendomen – så snart denna berett henne svårigheter – medvetet eller omedvetet på mångfaldigt sätt farit illa med den, än undvikande, än kringgående, än överhöljande den. I stället för att erkänna det nya såsom något nytt, till vilket man nått fram och som sådant försvara det, inlades detta nya i stället medelst förkonstlade och omtvistliga argument i det förflutna. ... Vi nödgas altså erkänna det påtagliga faktum, att religionens sanningar äro underkastade förändring.”

Albert Szhweitzer skrev detta 1931!

5. Religionen vinner ny styrka

De allra flesta är överens om att religionen vinner ny styrka. Tidningen Dagens opinionsredaktör Elisabeth Sandlund har gjort uttrycket ”påkristning” till sitt. Avkristningen har vänts i sin motsats, Andra talar om ”religionens återkomst”. Joel Halldorf, docent i kyrkohistoria, beskriver i sin lilla skrift *Mångfalden byggde Sverige* hur mångfalden av religioner ökat i Sverige, men också hur invandringen medfört att fler människor i vårt land och större delar av offentligheten har en religiös resonansbotten. Och i den internationella debatten och forskningen är ”resurgent religion” ett närmast självklart begrepp.

Religionens betydelse ökar. Men det gäller nog inte den riktigt traditionella tron. Däremot ökar lockelsen hos en kristen livsåskådning, dvs en mer modern kristendomen. Den är i mina ögon just mer modern, mer förändringsbar än andra religioner. Det antiauktoritära draget väcker intresse. Jag kan tänka mig att inte minst många muslimer kommer att attraheras. När man väl inser att det är samma Gud vi tror på kommer den liberala kristendomen att framstå som ett alternativ.

Erik Helmersson, ledarskribent på Dagens Nyheter

Någon skulle möjligen kunna tycka att en återkomst för religionen skulle stå i strid med vetenskapens fortsatta framsteg. Men man kan lika väl förstå religionens återkomst som en nästa mognadsfas i vetenskapsutvecklingen. Framstegen är bokstavligen enorma i naturvetenskaperna: fysik, kemi, biologi, teknik, medicin. Men paradoxalt lär oss de naturvetenskapliga framstegen hur begränsad vår humanistiska och samhällsvetenskapliga kunskap är.

Med detta är inte nödvändigtvis sagt att guds existens skulle vara visad e contrario: därför att det inte kan visas att Gud inte finns, så är visat att Gud finns. Men den som i dag påstår att religionen saknar samhällsrelevans har onekligen tagit på sig en otacksam, för att inte säga totalt omöjlig, bevisbörda. Ska vi förstå utvecklingen i Mellanöstern likaväl som i USA måste vi förstå vad som är betingat av religion och vad som inte hänger samman med religion. Alldeles självklart måste vi ha en djup och nyanserad kunskap om samspelet mellan religion och politik om vi ska förstå vårt eget alltmer heterogena samhälle.

6. *Det råder "yttre osäkerhet" i de politiska partierna när det gäller religion och politik.*

Med yttre osäkerhet avses helt enkelt den yttre bilden av partiernas förhållande till religion. Och att det utanför partierna råder osäkerhet om den roll som religionen spelar för respektive parti är alldeles uppenbart, måhända med undantag för moderaterna. Om denna yttre osäkerhet kan jag med betydande säkerhet uttala mig efter att ha intervjuat och samtalat med ett tjugotal personer som har anledning att särskilt intressera sig för politikens förhållande till religion(er).

Jag blev häpen när jag kom i kontakt med partierna på riksnivå, att de var så ointresserade av

värdefrågor. Inte minst gällde det de borgerliga partierna. Det var när socialdemokraterna kom tillbaka till regeringsmakten som de verkligen visade intresse.

Anders Wejryd
Fd ärkebiskop

7. *Det råder också "inre osäkerhet" i de politiska partierna när det gäller religion och politik*

Beror då denna yttre osäkerhet på att kommentatorer och andra utanför de olika partierna inte är informerade om hur det inre livet i partierna ser ut? Svaret på frågan är ett mycket tydligt nej. Den yttre osäkerheten beror framför allt på inre osäkerhet. Partierna förstår inte sig själva. De saknar en genomtänkt hållning till religion och vad som hänger samman med religion. Det kan bli nästan hur som helst – beroende på tillfälligheter, situation och person. Personligen har jag stor respekt för statsminister Stefan Löfvén. Det gäller också, och inte minst, i frågor som rör religion och samhälle. Men att Sveriges statsminister i riksdagens talarstol kan fördöma att en man hälsar på en främmande kvinna genom att lägga en hand mot sitt eget bröst är minst sagt besynnerligt.

"Partierna har varit förankrade i en religiös tradition. Men det är en snabbt eroderande grund. Partierna är det inte längre. Nu beror det på de enskilda personerna som är aktiva."

Hans Wallmark
Vice gruppleddare (m)

8. *En åttonde slutsats är att stora och viktiga framtidsfrågor i politiken på ett mycket grundläggande sätt handlar om människosynen och människans roll i skapelsen och därmed ofrånkomligen om religionen som en viktig klangbotten för politiska ställningstaganden.*

I intervjuerna har jag ställt frågan om det finns fler politiska teman än de uppenbara – abort, sexualpolitik, konfessionella skolor - där religionen kan komma att aktualiseras. Någon svarar spontant dödshjälp och ytterligare några sådana redan etablerade politiska frågor. Men flera konstaterar att det finns ett förhållandevis stort register av ämnen av mer eller mindre förvaltningsmässig art där svåra frågor om förhållandet mellan religion och politik aktualiseras. Dels ges verksamhetsinriktade statsbidrag till samfund, dels biträder staten med att via skatteuppbörden inkassera medlemsavgifter till samfund. Vad ska krävas ifråga om demokrati och jämställdhet för att staten ska ge direkt eller

indirekt stöd? Staten lägger varje år betydande summor på kyrkoantikvarisk ersättning till Svenska kyrkan. Hur bör man se på den? Svenska kyrkan har i allt väsentligt ansvaret för begravningsväsendet, ska det ses som en kvarstående del av statskyrkosystemet?

Men det finns därutöver frågor som kommer att bli stora, som i viss mån är nya och som kan bli synnerligen svåra att hantera utan att förhållandet mellan religion och politik aktualiseras.

En första kategori ”nya politiska frågor” springer ur den medicinsk-tekniska utvecklingen. Det handlar framför allt om frågor av medicinsk-etisk karaktär. Hur långt kan vi gå i att tillverka reservdelar till människan? Vad kan vi tillåta oss när det gäller att manipulera gener och att överhuvudtaget använda ny teknik som gör att vi börjar manipulera själva livet? Ett antal frågor aktualiseras som man inte kan besvara utan att förankra sina ställningstaganden i människosynen. Vad är en människa? Vad får vi företa oss med människan?

En andra kategori frågor är av samma art som den första men handlar om djuren och naturen. Hur ser vårt ansvar ut för skapelsen? Går det att ta ställning i klimatfrågan på rent teknisk-naturvetenskapliga grunder? Eller förankrar vi oundvikligen vårt ställningstagande, förstått eller underförstått, i en faktisk livsåskådning?

En tredje kategori frågor som vi redan möter men som vi bevisligen har svårt att hantera rör människovärdet. Det oförytterliga och lika människovärdet är en universell princip grundad i religion och filosofi. Människovärdet skiljer inte vit från svart, man från kvinna, europé från asiat. Likväl sorterar vi i massomfattning människor vid Europas gränser och vid våra egna nationsgränser. Vi måste göra det men det är samtidigt oförsvarligt.

En fjärde kategori handlar om värde och jämlikhet i vårt eget samhälle. Från etiska utgångspunkter har LSS (Lagen om särskilt stöd) varit en mycket stor framgång. Människor med funktionshinder får sin rätt till ett värdigt liv erkänd. Men hur ser vi på gamla människors rätt till ett värdigt liv? När upphör rätten till daglig hygien, till att röra sig efter egen önskan i sitt boende och i sin närmiljö, till att leva i ett socialt sammanhang?

Till dessa fyra kategorier nya politiska frågor kommer en huvudfråga som är mycket mer allmän och som ideligen dyker upp, den som handlar om en grundläggande idé- och värdemässig motsättning i våra liberala samhällen, den mellan å ena sidan multikulturalism och å de andra universalism.

”Samhället är inte så homogent längre. Det blir fler religioner som vi måste ta hänsyn till. Den som känner sig själv väl behöver inte vara rädd för andra som är annorlunda. Här i Dalarna vet vi att en polska från Boda måste låta annorlunda än en polska från

Rättvik, Inte behöver väl människor vara rädda för det annorlunda.”

Karin Perers
Ordförande i kyrkomötet (c)

Jürgen Habermas beskriver de båda lägren:

Multikulturalisterna ”varnar för en politik av påskyndad assimilition med konsekvensen att människor förlorar sin förankring. Den sekulära staten , säger de, får inte driva igenom integrering av minoriteter i det jämlika samhället på ett sådant sätt att det fjärrmar människor från de sammanhang där deras identitet formas.”

Universalisterna eller sekularisterna ”kämpar för färgblind inkluderinga av alla medborgare, oberoende av kulturell bakgrund och deras religiösa tillhörighet. Denna sida varnar för konsekvenserna av en identitetspolitik som går för långt i att anpassa det legala systemet till kraven på att kunna bevara den inneboende karaktären i minoritetskulturer. Från denna sekularistiska utgångspunkt måste religionen förbli en exklusivt privat angelägenhet.”

9. En nionde slutsats är att antiislamiskhet inte bara hotar i framtiden utan redan är ett uttalat fenomen i svensk politik och detta långt utanför Sverigedemokraterna.*

Jag skulle ha kunnat ägna denna nionde slutsats stort utrymme. Ty temat återkommer direkt, men framförallt indirekt, ideligen i samtalen. Rädslan för islam och rädslan att förknippas med extrem islam är så uppenbar. Bakom ställningstagandena när det gäller konfessionella friskolor ligger just rädslan för att inte nog kraftfullt ta avstånd från extrem islam.

Men det är inte extrem islamism att hälsa på ett visst sätt eller sätta sig på en skolbuss på visst sätt. Det är inte ens extremism att äta middag med reaktionära turkiska politiker.

*Redan begreppbildningen är problematisk. ”Antiislamism” leder tanken fel, likaså enligt min uppfattning ”islamofobi” (den blir alldeles för lätt att svära sig fri ifrån). Och är det motståndet mot islam eller mot muslimer som är det sammanhållande? Å andra sidan lär oss förintelserfarenheten att all begreppsexercis kan vara fullständigt irrelevant. Vad de som dödade miljoner och åter miljoner judar ansågs sig vilja utrota – ett folk, en religion eller en kultur - saknar allt intresse.

Tänk dig vilken chock: mäniskor flyr för sin tros skull och så kommer de till ett land där uppfattningen är att tron inte betyder något.

Acko Ankarberg Johansson
Partisekreterare (kd)

Intressant är att så extremt stor säkerhetsmarginal tas till för att undvika att förknippas med extrem och våldsinriktad islamism. Allt som riskerar att uppfattas som lierat med islamism blir dödskallemärkt. I säkerhetsmarginalen suggs civiliserad islam liksom vanliga muslimer in.

Intressant är också att säkerhetsmarginalen i tid blir obefintlig. Yasr Khan, Mehmet Kaplan och Omar Mustafa fick lämna sina uppdrag i praktiken med omedelbar verkan. Dom fälldes utan rannsaking.

Man kan inte säga att vi ska inte ha några muslimska friskolor. I stället säger man att vi inte ska ha några konfessionella friskolor över huvudtaget.

Elisabeth Sandlund
Opinionsredaktör tidningen Dagen

Nedanstående tabell visar svenskars inställning till de stora världsreligionerna.

Notera att talen anger hur många procent som överhuvudtaget hade en positiv inställning till repektive religion, dvs svarade med en siffra 6-10 på en tiogradig skala. Alla som inte svarade positivt är endera indifferenta eller uttalat negativa. Sju procent av moderaterna och centerpartisterna är positiva till islam. Det innebär att 93 procent är indifferenta eller negativa! Talen är generellt låga. Noteringarna för islam är remarkabelt låga.

Positiv inställning till världsreligionerna fördelat efter partisympatier

Parti Kristendom Islam Buddhism Hinduism Judendom Ateism Antal svar

V	32	16	36	20	16	32	114
S	49	11	24	13	14	19	361
MP	39	22	40	30	23	29	108
C	50	7	28	18	13	26	116
FP	53	13	41	22	26	24	91
M	46	7	29	16	16	24	337
KD	85	6	27	12	35	8	51
SD	46	2	25	16	12	25	194
FI	21	18	44	23	18	39	39

Kommentar: Positiva = värden 6 – 10 på bedömningskalan 0 – 10. Observera det begränsade antalet svarspersoner för Feministiskt initiativ.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2015

Möjligen kan man säga att de svenska politiska partiernas inställning till islam är föståelig mot bakgrund av dessa siffror. Men man kan också vända på påståendet. Politikens uppgift är att företräda opinionen men också att skapa opinion. Med sådan politik, sådan opinion.

När det gäller antijudiskhet är Sverige ett av Europas allra bästa länder. Det hindrar inte att det under senare år har kommit många människor från länder där det finns en statsunderstödd antisemitism. Men detta är inte problemet i sig. Det är den våldsamma islamismen, och därmed säkerheten, som är problemet för judar i Sverige.

Aron Verständig
Ordf Stockholms judiska församling

Talen för islam är låga. Men nästan lika remarkabla är de låga talen för judendomen. För min generation, dvs baby-boomgenerationen, blev den indirekta förintelseerfarenheten helt bestämmande för synen på samhällsliga frågor. Är denna erfarenhet på väg att förblekna? Var och en kan ha sin uppfattning om den politik som den israeliska regeringen för. Men hur kan man ens andas en negativ inställning till judendomen som religion och till judisk kultur?

10. En tionde slutsats är att aningslöshet och brist på beredskap att hantera religionsaspekter på politiken hotar medföra svårhanterade problem och motsättningar i både politik och samhällsliv i vid mening.

Endast den sista av dessa tio slutsater rör explicit framtiden. Det är ett förhållandevis nytt fenomen att stora grupper invandrare med en helt annan religiös och kulturell bakgrund har flytt eller flyttat till Sverige och därmed att Sverige är på väg att bli ett heterogent samhälle. Vår öppenhet och generositet när det gäller att ta emot människor hedrar oss.

I det lutherska Nordvästeuropa uppfattar vi en mycket stark moralisk förpliktelse att ta emot flyktingar, en närmast extrem gärningslära. Det är en moralisk kollaps om vi inte var och en gör vad vi kan. I de katolska länderna förefaller det säreget nog vara ett mycket mindre inflytande för religionen över hur man ska hantera flyktingfrågan.

Daniel Braw
Fil dr, översättare och journalist

Men vi har inte visat samma öppenhet och förändringsförmåga när det gäller att ge förutsättningar för människor att leva ett anständigt liv här. Det ska verkligen inte uteslutas att vi på lite sikt kommer att visa moralisk mognad även därvidlag.

Att frågan om integration är ett politiskt stridsämne är inte bara ett dåligt tecken. Tvärtom, det visar i grunden att vi är inne i en politisk process som just handlar om levnadsvillkoren för invandrare och flyktingar.

Men vi ska verkligen inte underskatta den utmaning vi står inför när vi snabbt, i ett historiskt perspektiv mycket snabbt, övergår från att vara ett homogent samhälle till att bli ett heterogent samhälle. På kort och medellång sikt är det en ekonomisk utmaning. Men framför allt är det en kulturell utmaning. Det mest illavarslande är nog trots allt inte att ett parti som är emot islam och som förknippas med motstånd mot invandring har växt sig starkt. Det är inte det uttalade motståndet mot ett Sverige med olika religioner och kulturer som är svårt att bemöta och hantera utan det tysta motståndet, det som finns i hela den svenska politiska kulturen.

Litteratur (selektiv förteckning)

Armstrong, Karen

Med Gud på vår sida, Natur & Kultur, Stockholm 2016

Hagevi, Magnus

Religion och politik, Liber, Malmö 2005

Politisk opinion och religiositet i Västra Götaland, Sekel bokförlag, Lund 2009

Halldorf, Joel

Mångfalden byggde Sverige, Timbro, Stockholm 2017

Kyrkan på torget, Argument Förlag, Varberg, 2016

Kristensson Ugglå, Bengt

Katedralens hemlighet, Artos, Stockholm 2015

Sekularisering eller/och religiös övertygelse i En gråtande gud och den förvirrade människan (red Normunds Kamergrauzis), Verbum, Stockholm 2017

Thurfjell, David

Det gudlösa folket, Molin och Sorgenfri, Stockholm 2015

Intervjufrågor

Är religionen en positiv kraft i samhället

Är Svenska kyrkan en positiv kraft i samhället

Är de frikyrkliga församlingarna en positiv kraft i samhället

Är de judiska församlingarna en positiv kraft i samhället

Är de moderata muslimska organisationerna och moskéerna en positiv kraft i samhället

Är partiet förankrat i en religiös tradition

Har livsåskådningsfrågorna ökad eller minskad vikt i partiets politik

Har partiledningen ökande eller minskande kontakter med de olika samfund

Är partiet engagerat i kyrkovalet

Är det viktigt att ha personer verksamma i partiet som är aktiva i något kristet samfund

Är det viktigt i något judiskt sammanhang

Är det viktigt i något muslimskt sammanhang

Hur ser partiet på religiösa friskolor – positivt eller negativt

Är Sverige kulturellt och till sitt värdearv ett kristet land

Ökar eller minskar religionens betydelse i Sverige

Mjuka intervjufrågor

De olika partiernas värdegrund, ditt partis värdegrund

Synen på religionens roll i politiken

Är religion en stor fråga i politiken

Blir den viktigare eller oviktigare

Utvecklingen i olika partier

Vad innebär den ökade religiösa mångfalden för svensk politik

Vad innebär den för samhällslivet

Finns det några stora religionsanknutna frågor i politiken inför valet nästa år

...